

ՕՐԱԳԻՐ

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ, ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՏՆՏԵՍԸԵՐՆ ԵՒ ԲՆԸԿԸՆ

ԳԻՏԵԼԵԱՅ

ԺԱ. ՏԱՐԻ ԹԻԻ 2.

1853

ՅՈՒՆՈՒԱՐԻ 13.

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆ

ՀՆԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆ

Նախնեաց քաղաք պաշարելու գործիքներուն վրայ համառօտ տեղեկութիւն :

ՍԱՐԴԿԱՆՑ մէջ մտած չարեաց և թշնամութեանց տխուր հետեանքնէ, ընէ մէկն ալ է՝ մէկմէկու վնասելու գործիքները, որոնց գիւտը սուրբ Վրբէն և արտաքին պատմիչներէն առնելով՝ կրնանք ըսել որ աշխարհքիս մէջ չարիք մտնելու առենէն սկսած ըլլայ : Սար, զիկ իրենց կենացը հարկաւոր գործիքներուն հետ՝ նաև մէկմէկու վնասելու գործիքներ հնարեցին, իբր թէ անանք ըլլային իրենց առջի հարկաւոր բանէ, ընէ ետեւ՝ անմիջապէս երկրորդ հարկա-

ւոր գործիքները. և բիշ մը առնէ ան բան անասնոց վրայ զանոնք գործածելէն ետեւ՝ մէկէն իրենց ընկերակցացը վրայ դարձուցին :

Աղղակի մարդուս մարմնոյն վնասելու գործիքներէն վերջը՝ զանազան կերպով և այլևայլ առնէն նոր մեքենայներ հնարեցին նաև առաստանած տեղերուն վնասելու ու զանոնք կործանելու համար : Ինչ առնէն որ երթանք ասորեստանոց և եգիպտացոց ժամանակ՝ բազբրներուն առման տալի հնարքը եղած է որ

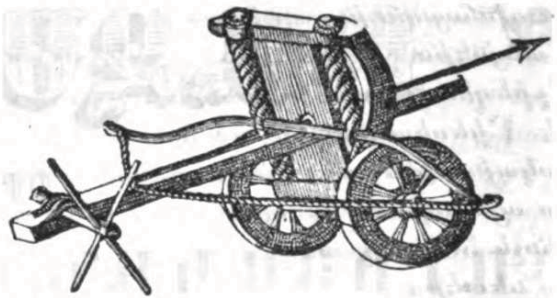
շարունակ : Վաղաքին չորս կողմը պատ կամ ցիցերով ցանկ մը կը քաշէին , որ պէս զի պաշարուածները ելումուտ կամ դրսէն օգնութիւն մը չկարենան ունենալ , ու սովէն անձնատուր ըլլան . այս կերպս իրաւ քիչ աշխատութեամբ ու քիչ արիւնհեղութեամբ կ'ըլլար , բայց պաշարումը խիստ երկայն կը քշէր , ինչ պէս եգիպտացոց պատմութեան մէջ Վրիստոսէ գրեթէ 680 տարի առաջ Ռամեստիկոսի Մշտտոս քաղաքը պաշարելը կը յիշուի , որ 29 տարի քշեց , և ասկէ զատ պատմութեանց մէջ ուրիշ երկայն պաշարումը չյիշատակուիր :

Պաշարման սկսելէն վերջը հնարուեցաւ սանդուխներով քաղաքին պարիսպներուն վրայ ելելը , զորն որ մինչև հիմա կը գործածեն : Այս կարգին մէջ դնելու ենք նաև մեր պատմաց մէջ յիշուած Քարաֆնայ արք ըսուած զինուորները , որոնք ձեռքերնին մէյմէկ ճանկաւոր փայտեր և կամ ծայրը ճանկով կապած չուաններ առած՝ ժայռերուն ու բերդերուն վրայ կը նետէին ճանկերը , և փայտերուն և կամ չուաններուն վրայ պլուելով վեր կ'ելլէին . ասոնք մասնաւորապէս Ստեփանոս Ուսպելեան կը յիշէ Արնջակ բերդին առման պատմութեան մէջ :

Վերջերը երբոր քաղքներուն պարիսպները բարձրացան ու դժուարացաւ այնպիսի սանդուխներով ու ճանկերով բերդերուն վրայ յարձակիլը , ահագին մեծութեամբ փայտէ աշտարակներ հնարեցին . ասոնք հաստ գերաններէ ու տախտակներէ շինուած տան մը կը նմանէին , թշնամեաց կրակէն ալ պահպանելու համար՝ աշտարակին վրան կաշիով կամ բրդոտ լաթերով կը պատէին : Այսպիսի աշտարակները մէյմը որ բերդին մօտենային՝ քաղաքը խիստ մեծ վտանգի մէջ կ'իյնար :

Աշտարակին մէջ զանազան սանդուխներ շինուած էին յարկէ յարկ ելելու համար . վարի յատակին վրայ մանգղիոն մը դրուած էր՝ պարիսպը ծեծելու , մէջտեղի յարկին վրան ալ շարժական կամուրջ մը կար գերաններով շի-

նուած , և մէջ տեղուանքն ալ ուռնիի ճիւղէ հիւսուած վանդակներով ծածկած : Ասոնք քաղաքին մօտենալուն պէս պարսպին վրայ կը նետէին ու վրայէն բերդին մէջ կը յարձակէին : Աշտարակին ամենէն բարձր մասն ալ տափարակ բաւական ընդարձակութեամբ յատակ մ'էր , որուն վրայ երկայն սրերով ու տէգերով զինուորներ կը կենային , պարսպին վրայ թշնամեաց հետ պատերազմելու համար :

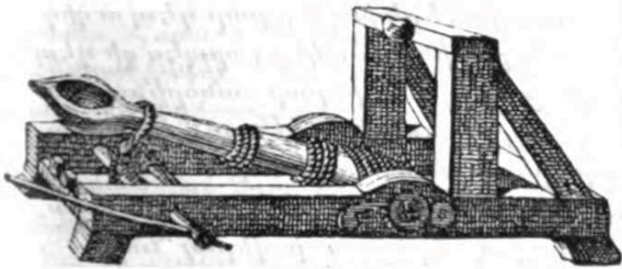
Բաղիատր :

Այս աշտարակներուն վերի կարգերուն մէկուն վրայ կը հաստատէին Բաղիատր ըսուած գործին , որով մեծ ու ծանր տէգեր ու նետեր կը նետէին : Հիմակուան թնդանօթներուն պէս բաղիատրներն ալ իրենց զանազան մեծութեանն համեմատ՝ ուժերնին ալ աւելի և կամ նուազ կ'ըլլար . պզտիկները երբեմն դաշտի մէջ պատերազմելու համար ալ կը գործածուէին , իսկ մեծերը միայն քաղքներու պաշարման համար պահուած էին :

Այս գործիքս , ինչպէս առաջին պատկերին մէջ կ'երևայ , երկու անիւներ ունի , և այս անուոցը մէջ տախտակ մը հաստատուած է մէջը կլորակ ծակով մը , այս ծակէն անցուցած է հաստկեկ գերան մը առ 'ի շեղ դրուած . տախտակին երկու կողմէն պրկած հաստ չուաններ կան՝ երկու անուոց առանցքին վրայ հաստատուած , այս չուաններուն մէջէն անցուցած էր աղեղը , իսկ լարը դրուած գերանին վայրի ծայրը՝ խաչաձև զաւազաններու անցուցած էր որ ձիգ կենայ . նետը տախտակին ծակէն կը խոթէին , ու աղեղան լարին կը կըր-

Թնցընէին . երբոր խաչաձև գաւազանը քաշէին՝ լարը իր ուժովը ամփոփուել ուզելով աղեղը կը հրէր ու դուրս կը ցատքեցընէր . այս կերպով զանազան մեծութեամբ մէկ կամ շատ նետեր մէկտեղ կը նետէին :

Հնոց մէջ գլխաւորապէս զինուորական արուեստին վրայ գրուը Փլաբիոս Վիկետիոսն եղած է՝ որ Վրիստոսի Դ. դարուն վերջերը կ'իյնայ , ասիկայ կը պատմէ որ բաղիստրով նետուած տէգերը այնչափ ուժով ու շուտ կը թռչէին՝ որ դիմացին ինչ որ ելլէր կը կտորէին , կ'անցնէին : Եւ թէնէոս՝ որ Վարկոսի Վրեղիոսի ժամանակակից էր , կը պատմէ Վիկետիոսի համար որ 2 ոտք երկայնութեամբ բաղիստր մը շինած էր այնչափ ուժով որ մեծամեծ տէգեր մինչև 500 ոտք տեղ հեռաւորութեամբ կը նետէր :

Բաթան :

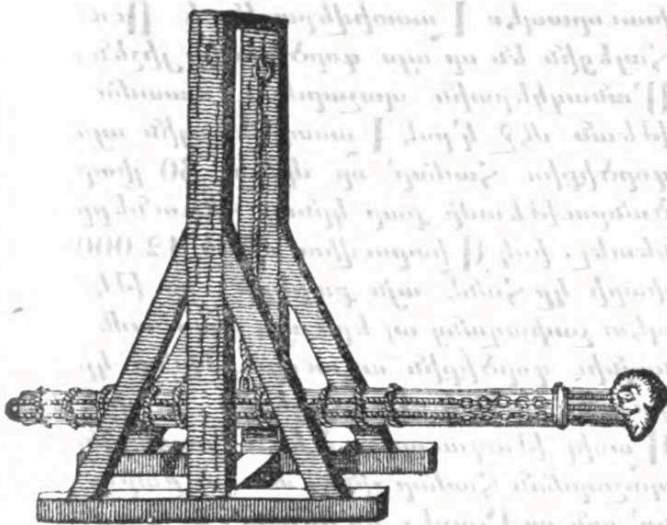
Հոս դրուած պատկերներուն երկրորդը Բաթան ըսուած գործին է՝ զորն որ մեր պատմիչներն ալ կը յիշատակեն , որ քարեր և զանազան գունտեր նետելու կը գործածէին . ասիկայ երկայն գլանէ մը բաղկացած էր , վարի կողմը հաստ , որ երթալով կը բարակնար , վերի կողմը նորէն կը հաստընար , կը լայննար և վերջապէս նորէն նեղնալով սրածայր կը վերջանար , այս վերի կողմի լայնցած կտորին մէջ խոռոջ մը բացուած էր ուր որ կը դնէին նետելու քարերը ու գունտերը . իսկ գործածելու կերպն այս էր . ինչպէս պատկերիս մէջ կ'երևայ , վարի հաստ ծայրը երկու զուգահեռական հորիզոնական դիւքով գերաններու մէջ անցուցած չուաններով կապած էր . վերի ծայրն ալ մէկ շարժական չուա-

նով մը հաստ փայտի մը անցուցած էր . երբոր այն չուանը քակուէր՝ գլանը վարի կապուածքին ուժովը կը ցատքէր և ուղղահայեաց դիւք առած՝ կ'երթար երկու հորիզոնական գերաններուն վրայի երկու սիւնակաց գօտիներուն կը զարնուէր . այս զարնուածքով խոռոջին մէջի քարերը սոսկալի ուժով հեռուները կը նետուէին :

Եւս ահաւոր գործիքը ասորիներուն գտածը կը կարծուի . որուն գործածութեան ժամանակ , ինչպէս մեր Վատթէոս Ունայեցին կ'ըսէ , բոլոր քալաքը կը դողար : Սեր պատմչաց մէջ գրել խաւորապէս Վաստիվերացին և Ունայեցին են որ այս գործիքս կը յիշեն : Վանազկերտին պաշարման պատմութեան մէջ կ'ըսէ Վաստիվերացին այս գործիքիս համար՝ որ մինչև 60 լիտր ծանրութեամբ քար կրնայ հեռուները նետել . իսկ Վիտրուվիոս մինչև 12,000 լիտրի կը հանէ այն քարերը , որ թէպէտ չափազանց ալ երևայ , այսուամենայնիւ գործիքին ահաւորութիւնը կը ցուցընէ : Իսկ Ունայեցին կը յիշէ Վասիլ Թագաւորին Հեռա քաղաքին պաշարման համար շինել տուած բաբանը՝ որն որ Նազէշ կը կենար , և Տուղրիլ Վանազկերտի պաշարման մէջ գործածեց : Եսիկայ այն աստիճանի ահաւոր և ուժով էր , որ առջի զարնուածքին , կ'ըսէ Վաստիվերացին , պարսպին մէկ կտորը փլուց : Եւս գործիքս առաջ երէց մը ճարտարութեամբ մը աւրեց , Տուղրիլ պաշարման մէջ նորէն նորոգել տուաւ , աս ալ եւրոպացի մը դիւրավառ նիւթով մը այրեց կ'ըսեն նոյն պատմիչները : Եսով պատերազմներու մէջ մեռնողները ու սատկած կենդանիները կը նետէին որ թաղելու ժամանակ չկորսընցընեն , ու մնալով ալ բանակին օգը չապականեն : Նինկիզիանի ու Լէնկթիմուրի պատերազմներուն մէջ շատ կը յիշուի այս գործիքս , որով մինչև ջաղացքի մեծամեծ քարեր լծնաւեաց վրայ նետելով մեծ վնասներ կը պատճառէին :

Եւսահան կաթուղիկոս և Թովմա

Բրժրունին կը յիշատակեն նաև հրաշա-
նութիւնը, որն որ ուրիշ բան չէր, բայց
եթէ այսպիսի գործիքով մը զանազան
դիւրավառ նիւթեր թշնամեաց վրայ
նետելինչպէս (կոյմայ Բրժրունին կը
սէ Բուղայի զօրաց համար. « ԲՆԼ և
„ հուր և ծծումբ նաւթիւ բարձեալ
„ ի գործ պատերազմին, զոյժ բնու-
„ թիւնս յանձն ապակեղէնս եդեալ,
„ և մանր զծծումբն ընդ նմին խառ-
„ նեալ, եդեալ ի պարսատիկ մեքե-
„ նայից, և զհուրն աւրնթեր նմին հը-
„ նարաւորեալ արկանել զամբոցսն » :

Մանգոյիտն :

Վաղբրներուն պաշարման մէջ գոր-
ծածուած ամենէն աւելի փաստակարը
Ֆանգըն գործին էր, որով քաղաքաց պա-
րիսպները կը ծեծէին. և այս գործիքիս
գիւտովը քաղբրներուն երկայն պաշար
մոնքները կարճըցան : Մանգըլիտնը ա-
ւու կայմին նման երկայն ու հաստ ցից
մ' էր կաղնի ծառէ շինուած, ծայրն
ալ երկթէ կամ պղնձէ խոյի զլուխ մը
հաստատած, անոր համար այս գործիքս
խոյ ալ ըսուեցաւ. այս ահագին ցիցը եր-
կու գերաններու մէջ շղթաներով կա-
խուած էր, և ինչպէս վերը յիշուեցաւ՝
աշտարակներնուն վարի յատակը հաս-
տատուած էր, աշտարակին այս կտորս
կրէայ կ'ըսուէր. որովհետեւ այնպէս ու-
ժով ու պինդ շինած էր՝ որ թշնամեաց
կրակին նետերուն և ամենայն դի-

պուածներու կը դիմանար. այն ահա
գին գերանը ճոճանակի պէս կը շար-
ժէին, և ուժով պարսպին զարներով
կը փլցընէին ու խրամ կը բանային :

Կիրակոս պատմիչը և Վաստիվերտ-
ցին կը յիշեն նաև Փիլիպան ըսուած
գործին, որն որ ինչպէս պատմութենէն
կ'երեւայ, բաբանէն տարբերութիւն մը
չունէր : Վաստիվերտցին կը պատմէ որ
Մանգըլերտի պաշարման ժամանակ՝
այսպիսի գործիքով ծեր երէց մը թշնա-
մեաց քարերը իրենց վրայ կը դարձնէր.
որ ազգայնոյ մը ճարտարութեան գիւտն
ըլլալով՝ հոս պատմութեան նոյն կտորը
յիշենք. « Յետ այսորիկ մեքենայս
„ կանգնեալ այնու պատերազմին. իսկ
„ երէց ոմն ի մերոցս հնագոյն ունելով
„ աւուրս, որ յոյժ տեղեակ էր արուես-
„ տին, և սա իւր կանգնեալ Վիլիկուան.
„ և լինէր յորժամ նոքա քար եդեալ ի
„ պարսատիկս մեքենային՝ և ձգէին ի
„ քաղաքն, երէցն զիւր քար դէպ ուղիղ
„ նոցա քարին արձակէր, որպէս զի դէպ
„ քար երիցուն ի քար անօրինացն ի
„ վերայ իւրեանցն ընկենայր : Օայս ա-
„ լարեալ անօրինացն եօթն անգամ ոչ
„ ինչ կարացին վճարել, քանզի զօրա-
„ ցաւ քար երիցուն ի վերայ նոցա » :

Բյուզանի յիշուած գործիքներէս զատ
Խորենացին կը յիշէ նաև եւ ըսուած
գործին, որով Շապուհ Պարսից թա-
գաւորը Տիգրանակերտի պարիսպները
կործանեց : Բնիկայ ինչպէս որ կ'երեւայ
էշու կերպարանքով անուաւոր բերդ
մ' էր, զօրն որ իրէք իրէք հոգի կը քը-
շէին ու բերդին կը մօտեցընէին՝ և մար-
դիկ գործիքին տակը մտած՝ մուրճերով,
կայիններով բերդին հիմը կը փորէին :